

УДК 273

О.М. Кириченко

ЦЕРКОВНО-СПІВОЧА ПРАКТИКА ТА РЕГЕНТСЬКА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНЬСЬКОЇ ХОРОВОЇ КУЛЬТУРИ

Українське хорове мистецтво переживає сьогодні піднесення, зумовлене поверненням до багатомістових художніх традицій православної культури нашого народу, виступаючи їх закономірним спадкоємцем. Тому у вітчизняній науці, включаючи музикознавство, виявлено значний інтерес саме до цієї сфери. В той же час, фактично відсутні роботи пов'язані з аналізом хормейстерської діяльності церковних хорів.

Метою даної статті є аналіз хормейстерського аспекту сучасної регентської практики та освіти як складової української хорової культури.

Сучасна церковно-співоча практика являє досить розвинену сферу хорового виконавства. За останні 25 років в руслі духовного відродження національної культури відбулось звернення до моральних цінностей традиційної для українців релігії, в країні відновлено активну богослужбову діяльність православних церков – відкрито сотні нових храмів, створено різні за складом та професійним рівнем церковні хори. Багато фахівців-хормейстерів із різним рівнем професійної підготовки стали регентами.

У вітчизняній культурі церковно-співоче мистецтво вивчали Д.Розмовський, В.Металов, А.Преображенський, Л.Корній. Партесній музиці присвячені роботи Н.Герасимової-Персидської. Значна кількість праць із хорознавства, таких як П.Чесноков «Хор і керування ним», К.Пігров «Керівництво хором», К.Ольхов «Про диригування хором» та ін. також дають важливий матеріал для аналізу регентської й церковно-співочної практики, можливостей її розвитку.

Як відомо, в Петербурзькій Придворній співочій капелі регентами стали називати досвідчених співаків, яким тимчасово надавалось право керівництва хором. До цього керівників церковного хору називали головщиками. Специфічність цієї галузі хормейстерської діяльності не підлягає сумніву. Принципи формування та функціонування церковного хору, його репертуар, комунікативна й творча ситуація, що виникає в умовах храмової обрядовості, істотно відрізняються від умов побутування інших типів хорів – академічних чи народних, навчальних або самодіяльних. Ці відмінності формують специфіку, що потребує внесення суттєвих корективів у методичку хормейстерської роботи, розроблену для світських хорових колективів. При цьому церковно-співоча практика продовжує залишатися однією з найбільш доступних форм хорового співу – адже відвідування служби не пов'язане ні з фінансовими витратами, ні з налаштуванням на особливу «атмосферу високого мистецтва», необхідних для концертного виконавства. Таким чином, до хорового музикування залучається широке коло людей, що стають не тільки безпосередніми учасниками ритуалу, але і споживачами хорової музики, що складає невід'ємний компонент богослужіння, що емоційно наповнює богослужбовий текст: «Слово, окрашенное музыкальным элементом – звуком, сочетает логическую ясность и определенность высказываемого с выражением эмоциональной реакции на восприятие выраженных словом идей» [2; 56].

Значення музичного-естетичного ряду в богослужінні велике і організуючу роль в його створенні відіграє регент. Він, розуміючи специфіку богослужіння, знаючи вимоги канонічного мистецтва, виступаючи професіоналом у музичній сфері, має гармонійно поєднати виразний хоровий спів, органічно пов'язаний зі словом, драматургією церковного ритуалу. Саме регент знаходиться на «перетині ліній» – естетики хорового звучання та канонів храмового дійства, особливостей церковного співу та навичок світського виконання. Вміння співвіднести ці вектори для створення цілісності естетичного і сакрального у

художньо виправданому дійстві, визначає регента як просвітителя не тільки в музично-хоровій сфері, а й духовній культурі загалом.

Регенти нового покоління, чия діяльність проходить в умовах пострадянської дійсності, в основній масі є професійними музикантами, вихованими на розумінні співу як творчого процесу. Природно, що для більшості з них рамки канонічного мистецтва, яким є церковно-співочий матеріал, є тісними, обмежують творчі можливості, що може породжувати певний психологічний бар'єр між регентом і священником.

Аналізуючи програми, за якими в минулі часи проводилося навчання, можна стверджувати, що пріоритетними завданнями регентської освіти до революції були підвищення загальної культури регентів, розширення їх художнього кругозору, вивчення спеціальних хорових дисциплін, тобто виховання регента-музиканта, професійного хормейстера. Зважаючи на відсутність системи з підготовки світських хорових диригентів, її роль виконували навчальні заклади для регентів.

Система підготовки керівників церковних хорів складалась протягом тривалого періоду. З прийняттям на Русі християнства, поряд з організацією церковної службової діяльності, засновувались співочі школи, що існували у великих центрах при соборах та монастирях. Там, разом із навчанням співу «...велась подготовка руководителей хорів, которые выдвигались из числа наиболее талантливых певчих» [1; 10]. Одним із перших навчальних закладів такого формату був, за свідченням літописів, «двір доместиків» при Десятинній церкві в Києві: «Надо полагать, что это был пансион, где жили и обучались мастерству пения будущие доместики» [6; 31]. У той час хором керував доместик за допомогою системи спеціальної умовної жестукуляції, яка називалась хейрономією (з гр. – рука та закон).

В епоху бароко на зміну одноголосним монодіям приходять багатоголосний партесний спів, що викликало за собою зміни в системі навчання. В той час провідними центрами підготовки музикантів стали колегіуми, наприклад Київська академія, що 1701 р. грамотою Петра I і була затверджена як «Академия для наук свободных». При академії відкривають класи «нотного ірмологійного співу» та інструментальної музики. Зокрема у нотному класі, що відкрився 1790 р., вивчалися музичні церковні твори та ірмології.

У другій пол. XVII ст. на Слобідській Україні постає Боромлянська школа «самогласного» співу, що є складовою підготовки мандрованих учителів – дяків [3; 173].

На початку XVIII ст. регенти почали здобувати освіту й за кордоном, зокрема в Італії. Серед них такі відомі постаті, як Д.Бортнянський та М.Березовський. Після повернення з навчання вони передавали свої навички новому поколінню музикантів.

У XIX ст. провідними центрами регентської і співочо-церковної практики були Петербурзька придворна капела та Московське синодальне училище. «Программа обучения будущих регентов... состояла в том, чтобы дать молодым людям наилучшее общее образование и при нем такой запас музыкальных познаний, с которыми бы молодой человек, кончивший курс Синодального училища, мог легко сделаться отличным регентом-практиком и учителем пения в школе» [5; 52-53].

У радянський період історії професійна регентська підготовка знову зосередилася в суто конфесійних закладах. Вона здійснювалась лише в двох духовних академіях – Ленінградській і Московській, де регентські відділення були відкриті в 1967 і 1969 роках відповідно. У Ленінграді діяльність відділення очолював відомий вчений, професор Н.Успенський; московським керував Н.Матвеев.

За часів державної незалежності в Україні, з початком процесу відновлення парафіяльного життя, в багатьох храмах стала відчуватися нестача професійних регентських кадрів, виникла необхідність у створенні системи регентської підготовки.

Сучасна регентська освіта надається в низці навчальних закладів різного рівня акредитації. Незважаючи на те, що їх кількість продовжує зростати, вони практично не пов'язані один з одним і існують автономно. В Україні на сьогодні функціонують

Володимир-Волинське регентське Духовне училище, Городоцьке Духовне училище регентів-псаломщиків, регентські курси при ОДС, курси регентів псаломщиків при ВДС, регентське відділення (філія Почаївської Духовної семінарії) у м. Кременці, регентсько-катихизаторське Духовне училище (при Свято-Троїцькому Корецькому ставропігійному монастирі). Об'єднує їх лише те, що всі вони знаходяться під егідою церкви. Навчання в кожному з них відбувається за власними програмами. Досить непросто розділити ці заклади на вищі, середні і нижчі; отже, сучасну регентську освіту не можна визначити як багатоступеневу систему професійної підготовки.

Регент Є.Кустовський визначив актуальні проблеми регентської підготовки: «Во многих учебных заведениях, где готовят регентов, не решают одну из главных задач – воспитание лидера, руководителя, человека, который действительно владеет клиросом. Часто выпускник или выпускница очень хорошо знает студийский, иерусалимский устав. Новый Завет, Ветхий Завет, святоотеческую литературу, но понятия не имеет, как решать те жизненные ситуации, о которых устав ничего не пишет» [4; 15] Тобто можна виховати грамотного регента, але не регента-музиканта, диригента. Терміни навчання в навчальних закладах так само різні і складають у середньому 2-3 роки, що є достатнім для здобуття середньої музичної освіти, проте недостатньо для виховання високопрофесійного хорового диригента. Багаторічна практика підготовки світських хорових диригентів є достатнім тому підтвердженням.

На даний час основну масу регентів у містах складають професійні музиканти, випускники світських музичних ВНЗ різних рівнів акредитації, без дипломів про спеціально-регентську освіту, а у селах – це здебільшого випускники регентських навчальних закладів. Сьогодні на основі осмислення ситуації, що склалася в церковній хоровій практиці, стала зрозумілою необхідність зрощування світської музичної підготовки хорових диригентів та регентської освіти. Відповідно до цього постає завдання – об'єднати дві освітні системи, що дозволить здійснювати випуск грамотних фахівців – хормейстерів-регентів.

Перші кроки в цьому напрямі уже відбуваються. Так, у Київській національній музичній академії ім. П.Чайковського на кафедрі хорового диригування за благословення Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Володимира відкривається спеціалізація «Богослужбовий спів та регентство». Метою її створення є підготовка висококваліфікованих фахівців-регентів богослужбового хору в умовах вищого музичного навчального закладу за IV рівнем акредитації для роботи в православних храмах, церковних та державних навчальних закладах. Об'єднання принципів світської та духовної освіти може вирішити низку завдань, по-перше – виховання регентів із широкою музичною і культурною освітою, теоретичною і практичною (на базі богослужбового хору) професійною підготовкою до крилосного служіння, володіючих знаннями в галузі духовної музики та світового музичного мистецтва. По-друге – в умовах вищого навчального закладу більша кількість талановитої молоді (у порівнянні з кількістю молодих науковців у духовних академіях) може бути залучена до наукової діяльності у напрямі дослідження проблем історії і розвитку православного хорового співу, який відіграв суттєву роль у формуванні української національної культури.

Досягнути очікуваних результатів не можливо без вдосконалення існуючих та розробки нових підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, навчальних програм і дисциплін навчального комплексу підготовки регентів церковного хору, що можливо лише в умовах державних навчальних музичних закладах найвищого рівня акредитації. Вони здатні також забезпечити:

- методичну допомогу діючим регентам-практикам;
- організацію і проведення круглих столів, тематичних семінарів та майстер-класів із регентської справи;
- організацію і проведення міжвузівських, всеукраїнських, міжнародних наукових конференцій з проблемних питань вивчення української національної духовної культури та

богослужбового співу української традиції.

Нарешті, залучення ВНЗ музичного профілю до підготовки регентських кадрів Української православної церкви сприятиме суттєвому розширенню сфери застосування в країні хормейстерів та їх професійної самореалізації, що, поза сумнівом, буде мати позитивний вплив не лише на розвиток духовного співу, а й української музики.

Таким чином, державна світська система музичної освіти в сучасній Україні здатна суттєво впливати на підвищення професійного рівня церковних хорів, їх виконавської майстерності і, у співдружності з закладами духовної освіти, сприяти вирішенню актуальних завдань розвитку сучасного хорового мистецтва і національної культури.

Список використаної літератури

1. *Васильев В. А.* Дирижерско-хоровое образование в России конца XIX – начала XX вв. : автореф. дис. ... канд. искусств. : 17.00.02 / В. А. Васильев. – Л., 1981.
2. *Гарднер И. А.* Богослужбное пение Русской Православной церкви. Сущность. Система. История. В 2-х тт. / И. А. Гарднер. – Сергиев Посад: Москв. дух. акад., 1998. – Т. 1. – 592 с.
3. *Мистецька освіта в Україні: теорія і практика* / О. П. Рудницька [та ін.] ; заг. ред. О. В. Михайличенко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 255 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.Ua/Mykhailychenko_Oleh
4. *Святоотеческая праведность древнего распева* // Московский церковный вестник. – 2001. – № 17, от 30 сент.
5. *Смоленский С. В.* Синодальный хор и училище церковного пения (июль, 1889 – май, 1901) / С. В. Смоленский // Русская духовная музыка в документах и материалах. Т. 1. Синодальный хор и училище церковного пения. Дневники. Воспоминания. Письма. – М., 1998.
6. *Успенский Н.* Древнерусское певческое искусство / Н. Успенский. – М. : Сов. композ. 1971. – 624 с.

Резюме

Стаття присвячена процесу розвитку церковно-співочої практики та актуальним питанням регентської освіти в українській культурі.

Ключові слова: регент, церковний хор, духовна освіта, світська освіта.

Summary

Kyrychenko O.M. Church-singing practice and regent education as constituents of development of the modern Ukrainian choral culture

The article is devoted to the process of church-singing practices and current issues regency education in Ukrainian culture.

Key words: cantor, choir, spiritual education, secular education.

Аннотация

Анализируется процесс развития церковно-певческой практики и актуальные вопросы регентского образования в украинской культуре.

Ключевые слова: регент, церковный хор, духовное образование, светское образование.

Надійшла до редакції 2.11.2013 р.